

STATUTUL SOCIOLOGULUI – DEZBATERE

Câteva gânduri despre sociologia noastră de azi și despre slujitorii ei

Traian Rotariu

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

Invitația pe care am primit-o din partea revistei *Sociologie Românească* de a așterne câteva rânduri despre subiectul în discuție mi s-a părut bine-venită, dată fiind raritatea ocaziilor cu care putem dezbate astfel de chestiuni într-o manieră directă, față în față, în cadrul reuniunilor științifice sau al altor întâlniri. Așa cum observa și profesorul Cătălin Zamfir în articolul de deschidere al numărului 2 din 2006 al revistei (material la care, inevitabil, am să mă mai refer, nu doar pentru a avea iluzia dialogului, ci pentru că ridică mai multe probleme ce merită discutate), comunicarea între sociologi, pe aspecte profesionale, dar și pe cele care privesc statutul profesiei, locul disciplinelor noastre în curricula propriilor facultăți și ale altor facultăți etc. este precară, dezbaterele pe toate temele fiind, practic, dacă nu inexistente, foarte limitate.

Cum nu doar – și, probabil, nu în primul rând – chestiunile de comunicare și dialog sunt cele mai importante sau cele asupra cărora merită să ne aplecăm cu precădere, se cuvine să căutăm și alte dimensiuni pe care să plasăm discuția noastră și să încercăm să realizăm o evaluare și chiar o explicare a situației. În ceea ce privește evaluarea, sunt, în linii mari, de acord cu diagnosticul

pus de profesorul Zamfir, iar anumite puncte în care opiniile noastre diferă le voi menționa mai jos. În privința explicațiilor, domnia sa a preferat să nu intre aproape deloc pe acest tărâm, fiind evident vorba de un teren minat, întrucât e clar, pe de o parte, că nimeni nu poate produce un discurs explicativ fără fisură și, pe de alta, că, vrând-nevrând, într-o astfel de construcție sunt atinse coarde sensibile, putând apărea reacții violente de contestare. Eu am să-mi asum riscul câtorva *opinii* pe ambele planuri. Și într-adevăr este vorba numai și numai de „opinii”, chiar când încercăm să descriem o situație, de vreme ce nu avem o informație minimală sistematizată despre ceea ce s-a petrecut în câmpul nostru de activitate. Ca să dau un singur exemplu despre cât de precare sunt și cele mai simple informații pe care noi le vehiculăm, voi menționa doar că nu avem la îndemână o situație a doctoratelor în sociologie acordate, în România, din 1990 încoace. Cu siguranță că Universitatea din București este pe primul loc într-un clasament numeric al acestor distincții, dar probabil că dominația capitalei nu e chiar atât de totală pe cum se crede; numai la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj s-au acordat, în ultimii cinci ani, circa 50 de doctorate în

sociologie, deci o medie anuală de 10 teze susținute în ultima perioadă, cifră care, chiar dacă nu se regăsește și în anii anteriori, nu este totuși o cantitate neglijabilă.

Revenind la aspectele evaluative, voi mărturisi de la început că, deși am plecat la drum cu ideea de a produce un text echilibrat, motiv pentru care am derulat în minte nenumărate aspecte ale problemei, din păcate, n-am găsit aproape deloc motive pentru a emite o judecată în termeni pozitivi asupra a ceea ce s-a petrecut în domeniul nostru din 1990 încoace. Cinstit vorbind, eu mă îndoiesc și de faptul că toate cele cinci puncte tari identificate de profesorul Zamfir în articolul menționat ar fi chiar niște „realizări remarcabile ale sociologiei românești”. Cu alte cuvinte, impresia mea generală asupra evoluției sociologiei românești din ultima vreme este ceva mai nefavorabilă decât cea care se degajă din textul distinsului nostru coleg.

În asemenea condiții, ale unui bilanț preponderent negativ, tentația este – dacă vrei să emiți și unele idei explicative – de a te plasa pe una din cele două poziții extreme: fie blamezi sistemul, „societatea”, instituțiile și deciziile politice sau administrative, fie blamezi oamenii din interiorul câmpului analizat, considerând că ai avut neșansa să te naști într-o epocă în care nu meritai, de vreme ce toți cei din jurul tău (profesional) n-au făcut nimic bun pentru a susține și impune o profesie și un set de ocupații corespunzător. În primul caz, auzim în special afirmații de genul că factorii de decizie nu-i consultă pe sociologi atunci când adoptă hotărâri importante, că sociologii nu sunt antrenați în elaborarea proiectelor de dezvoltare, la nivel național, regional sau local, că în dezbaterile publice nu este auzită și vocea sociologilor, care ar putea comunica lucruri mult mai profunde decât ziariștii sau „analiztii politici” de serviciu la diferite ziare și televiziuni etc. În al doilea, se minimalizează tot ceea ce, individual sau în grupuri, sociologii au realizat, se exacerbează lipsa lor de interes pentru producția științifică și predilecția pentru

antrenarea în activități de mai mică anvergură, dar aducătoare de profit material, se face caz de abandonarea studiilor fundamentale și angrenarea în cercetări mărunte, cu rezultate imediate (cum ar fi, de pildă, sondajele), se scot în evidență trăsături (negative) de personalitate, care caracterizează pe unul sau pe altul dintre membrii comunității, generalizându-se la masa acestora ș.a.m.d.

Eu cred că adevărul trebuie căutat între aceste limite, în sensul că, pe de o parte, este limpede că sociologia noastră recentă „nu poate fi mai bună decât societatea în care trăim”, ca să folosesc o expresie uzuală, ce vrea doar să spună că factorul macro-social, respectiv structurile, formele de organizare, resursele generale, modul de „funcționare” a sistemelor de decizie la diferite niveluri ale societății, tradițiile, obiceiurile și raporturile de forțe între anumite „câmpuri” în care se creează și prin care se impune capitalul simbolic au avut rolul și importanța lor în conturarea a ceea ce este astăzi sociologia în România post-decembristă, mergând de la efectivele și organizarea institutelor de cercetare și până la câte ore de sociologie se predau în liceu sau în facultățile de alt profil.

Dar tot atât de adevărat este că această situație nu derivă automat din acțiunea unui sistem, ci capătă o formă concretă datorită oamenilor, care prin acțiunile lor pot să realizeze lucruri mai mult sau mai puțin importante. Altfel spus, ori de câte ori invocăm anumite neajunsuri sau, mă rog, „puncte critice”, cum spune colegul Zamfir, cu toții avem o parte de responsabilitate pentru că lucrurile au ajuns în acest fel, responsabilitate pe care trebuie să ne-o asumăm, la modul cel mai onest posibil. În funcții mai mici sau mai mari, mai tineri sau mai vârstnici, cu titluri de distincție mai puține sau mai multe, aflați în provincie sau în capitală, toți am contribuit la această stare de lucruri – firește, nu în mod egal, dar nu văd acum de ce ar trebui să arătăm cu degetul mai mult spre unul sau spre altul. Oricine este nepărtinitor în judecată poate observa că, în aceleași condiții, se

poate face mai mult sau mai puțin, în funcție de oamenii antrenați în acțiune. Și aș lua iarăși un exemplu simplu și la îndemână: pe mai multe criterii, într-o evaluare externă, sociologia românească este clar rămasă în urmă, comparativ cu cea din Bulgaria (nu vreau să amintesc de Ungaria, Polonia sau Cehia), în condiții în care țările noastre au parcurs cam același drum și au trecut prin dificultăți economico-sociale similare.

Revenind la concret, spuneam că nu toate aspectele incluse de Cătălin Zamfir în partea pozitivă a bilanțului mi se par convingătoare. Dacă, de exemplu, ne referim la masa sociologilor „produși” din 1994-1995 încoace de facultățile nou create, la universități de stat sau private, în afară de numărul mare (pe care, de altfel, nu-l știm nici măcar cu aproximație!) personal n-aș vedea foarte multe alte realizări. Aici e sigur că „vina” principală o poartă „sistemul”, în sensul că, pe de o parte, s-au generat condițiile în care chiar și facultățile de stat din cele mai prestigioase universități au fost nevoite să „ruleze” un număr din ce în ce mai mare de studenți cu taxă (din cauza subfinanțării învățământului de stat), ceea ce a dus la cifre importante de studenți într-un an de studiu, care trebuie duși (în orice condiții) până la obținerea diplomei, dacă nu vrei ca facultatea să intre în faliment iar, pe de altă parte, n-a existat o politică educațională clară, privind calificările și competențele în învățământul superior, așa încât numai cine n-a vrut nu și-a făcut o universitate privată, în toate târgurile țării, fără teamă de consecințe.

Corelat cu aceasta, piața muncii încă nu a reușit să ajungă la stadiul la care mulți dintre noi credeam că va ajunge într-un sistem democratic cu economie de piață, și anume să devină predominantă selecția oamenilor după ceea ce știu să facă și nu (doar) după diploma deținută. Mai ales că absolvenții noștri ajung să se angajeze mai mult în sectorul public, unde selecția este îndoielnică și diplomele sunt, formal, necesare și suficiente.

Din cauza acestei conjuncturi, calitatea pregătirii în facultățile umanistice (dar poate nu numai) a scăzut considerabil în ultimii 15 ani. Cu toate miile de sociologi aruncați pe piață, selectarea unor oameni cu competențe deosebite este dificilă. Recent am scos la concurs trei posturi de cercetare – e drept finanțate de facultate doar pe o perioadă determinată, urmând ca apoi asigurarea salariilor să se facă din proiecte – și n-am avut nici un candidat. De asemenea, în ultimii ani câțiva directori de institute de sondaj mi-au cerut aproape cu disperare să le recomand tineri absolvenți cu anumite calități și mi-a fost greu să o fac.

Lucrul cel mai grav aici mi se pare faptul că sistemul de organizare a învățământului superior, care s-a practicat la noi în anii din urmă, a distrus din fașă treapta care trebuia să pună baza pentru formarea elitelor profesionale în fiecare domeniu: *masteratul*. Cum se știe, la nivel de licență, învățământul superior s-a masificat pretutindeni și era inevitabil ca fenomenul să se producă și la noi. Peste tot în lume, această treaptă e parcursă și de mulți tineri cu calități intelectuale modeste și de alții care nu au un interes deosebit pentru studii. Numai că în țările occidentale există o ierarhizare clară a universităților, iar la cele mai bune dintre acestea se fac preponderent studii masterale și doctorale, deosebindu-se astfel de marea masă a universităților sau colegiilor. La noi, toată lumea „maste-rează” într-o veselie, de la Cucuieții din Deal și până la București. Diploma de master se obține aproape fără nici un efort și practic nu are nici o valoare de piață. Diluarea lucrurilor merge inclusiv la nivel de doctorat.

În aceste condiții, cantitatea mare de sociologi, chiar cu diplome superioare (de master sau doctorat) nu a contribuit la crearea unui câmp specific acestei discipline, în care să se producă evenimente științifice importante, care să stimuleze dezbaterile și să incite la o competiție, în sensul bun al cuvântului, între membrii comunității. Ceea ce se scrie de către foarte mulți colegi

de-ai noștri este nu pentru a intra în atenția celorlalți, pentru a se impune pe piața producției științifice, ci pentru a deține numărul de publicații cerut de atingerea sau depășirea unui anumit grad didactic sau științific.

Cu aceasta ajung la un alt punct în care părerea mea diferă întrucâtva de cea a colegului Zamfir : publicațiile sau, mai exact, numărul publicațiilor. Opinia domniei sale este că sociologii noștri publică prea mult și că sunt stimulați la așa ceva de criteriile de promovare, din învățământul superior și cercetare, lăsând a se înțelege că aceasta ar fi o chestiune originală a sistemului nostru românesc. Dânsul are perfectă dreptate când susține ideea că, judecând lucrurile doar cantitativ, se poate ajunge la aberații și la aplicarea unor criterii irelevante. Din poziția pe care am avut-o în ultima vreme în Universitatea din Cluj, dar și în comisia de specialitate a Ministerului, pentru promovarea la titlul de conferențiar și profesor, am susținut mereu și m-am bătut – și mă voi bate în continuare – pentru ideea că, pe de o parte, *respectivul criterii cantitative sunt condiții necesare, dar nu și suficiente, lucrările în cauză trebuind să satisfacă și criteriile calitative*, și că, pe de alta, *normele cantitative cerute să fie de așa natură încât să se asigure și minime garanții de calitate* (edituri sau reviste recunoscute, cotate etc.). Atunci când nu se aplică aceste reguli ajungem la o inflație de publicații, ce nici nu-și merită acest nume, fiind o simplă maculatură.

Dar dincolo de acest aspect conjunctural (momentele de promovare pentru anumiți oameni), nu cred că la noi, în domeniul sociologiei, se poate vorbi de un exces de zel al oamenilor în a-și spori numărul de publicații. Nu se poate vorbi de o inflație de literatură sociologică dat fiind că multe publicații (reviste, cărți) sunt practic invizibile, produse de edituri necunoscute, în tiraje ce încap într-o geantă, fără nici o răspândire în librăriile sau bibliotecile din țară. Și chiar ignorând acest aspect (și numărând și ceea ce nu trebuie numărat), nu cred că, în raport cu standardele internaționale, la noi s-ar publica mai mult. Nu

vreau să duc discuția aceasta prea departe, căci n-am argumente statistice să-l contrazic pe Cătălin Zamfir, iar doar cu exemple, se știe, se poate demonstra (ilustra) orice. Totuși, cunoscând cât de cât sociologia franceză, pot să afirm, fără teama de a greși, că orice profesor universitar sau cercetător de rang similar de acolo produce o carte cam la doi ani și câteva articole în reviste serioase în fiecare an. Nu mai vorbesc de numele mari ca Boudon, Touraine, Lahire, Kaufmann, Boltanski, Singly etc., care aproape în fiecare an ies pe piață cu un nou volum. Iar, după câte știu, dincolo de ocean competiția publicistică este infinit mai acerbă.

Problema la noi este că și cei care au ceva serios de spus nu se străduiesc s-o facă de așa manieră încât să fie receptați de cât mai multă lume. Sigur că nu ne cităm între noi îndeajuns, dar de multe ori nici nu se știe de apariția unor lucrări serioase, care ies, cum spunem, în tiraje confidențiale, la edituri obscure. Sigur că nu se produc dezbateri și schimburi de idei la modul serios, de vreme ce, iarăși cum spuneam, câmpul sociologic este atât de sărac, încât *la noi nu se poate vorbi de orientări, curente, școli sau măcar nuclee de sociologi adepți ai anumitor paradigme*. Iar în afara unor asemenea poziționări diferite, criticile îmbracă forme minore, reducându-se la certuri metodologice sau de interpretare a unor date empirice, dacă nu cumva sunt pretexte pentru altceva.

Nu pot desigur, ca unul care am fost un participant la repunerea pe picioare a sociologiei românești, după 1989, să nu subliniez că generațiile noastre au fost nevoite să reconstruiască această știință instituțional, să ofere o bază de pregătire pentru tinerii sociologi, să producă preponderent texte – manuale, cărți – cu caracter didactic, fiind într-un fel, în mod obiectiv, scoasă din zona adevărată a creației științifice. Poate că asta sună ca o autojustificare; într-un fel și este, dar, în ceea ce mă privește, ea nu-mi produce totuși o adevărată consolare sau mulțumire, nici când mă gândesc la

activitatea mea, nici la cea a colegilor de generație. Cred că puteam face mai mult și pe plan științific și pentru a asigura un loc mai important sociologiei în societatea noastră. Nu mai detaliez subiectul. Plec doar de la observația lui Cătălin Zamfir asupra rolului modest al sociologiei în programele școlare la diferite niveluri. Și întreb simplu: „Ce învață astăzi în școală elevii despre societatea românească actuală?”. Răspunsul e evident: „ceea ce le spun profesorii de istorie!”. Și ce pot să le spună aceștia, dincolo de datele la care au avut loc schimbările de guverne, președinți sau prim-miniștri? Nimic altceva decât enunțuri de simț comun, stereotipii luate din presă, adesea cu o clară tentă și un net partizanat politic, judecări de valoare fără nici un temei etc. „Vina”, evident, nu e a istoricilor, care nu și-au asigurat o pregătire sociologică, ci a noastră, numai a noastră, pentru că *încă n-am elaborat aproape nici o lucrare de mare respirație asupra fenomenelor și proceselor petrecute în România anilor din urmă*, că n-am știut, n-am reușit să ne organizăm așa încât să facem lobby pentru disciplina noastră, deci că n-am avut nici argumentele, nici forța să demonstrăm și să impunem faptul că sociologia poate fi, în școală, mai necesară copilului decât alte discipline, pentru a înțelege lumea în care trăiește.

Cred că puteam face mult mai mult și în a produce rezultate științifice care să se

integreze în circuitul internațional (publicații în limbi străine, articole în reviste internaționale sau cărți în marile edituri străine), contribuind la cunoașterea pe plan extern a realităților din țara noastră. Oricine citește, de pildă, studiile despre tranziția fostelor societăți comuniste va găsi referințe foarte modeste la România, și mai mult, și acestea provin din scrierile unor autori maghiari, bulgari, polonezi sau occidentali. Probabil că din punctul de vedere al cunoașterii producției sociologice românești peste hotare, din cel al participării relevante la activitatea asociațiilor internaționale de specialitate, perioada din 1990 încoace este cea mai nefastă; chiar și pe vremea vechiului regim se știa în afară parcă mai mult despre ce fac sociologii români.

Închei, cu speranța că tinerii sociologi, care au rezistat tentației de a găsi posturi călduțe sau bine plătite în alte părți (în alte zone profesionale sau în alte țări) și au rămas să lucreze pe tărâmul sociologiei de la noi, în unități de învățământ sau de cercetare, vor avea prilejul de a produce, peste câțiva ani, tot ceea ce noi n-am apucat să realizăm, vor reuși să scoată sociologia românească în lume, prin opere serioase, bazate pe o veritabilă activitate de cercetare empirică sau teoretică.

Primit la redacție: februarie 2007